

Strategie i taktyki polityczne ruchów opozycyjnych w procesie zmiany systemowej w Polsce, Czechosłowacji i na Węgrzech w latach osiemdziesiątych XX wieku

Promotor Prof. dr hab. Sylwester Wróbel

Streszczenie rozprawy doktorskiej

mgr Jacek Bajer

Upadek reżimów komunistycznych w państwach Europy Wschodniej i Środkowej był jednym z najbardziej istotnych procesów politycznych, społecznych i gospodarczych drugiej połowy XX wieku. Ogromną rolę w tym procesie odegrali aktorzy społeczni – opozycyjne ruchy społeczne, które pojawiły się w latach 70., początkowo jako luźne grupy krytyków reżimu, które zaczęły upominać się o przestrzeganie podstawowych praw obywatelskich. Stopniowo, te rozproszone środowiska dysydentów integrowały się i wykorzystując trudności rządzących partii komunistycznych (zwłaszcza narastający kryzys gospodarczy), wysuwały postulaty przeprowadzenia reform gospodarczych i politycznych. Pod koniec lat 80. partie komunistyczne były już mocno osłabione niezdolnością do skutecznego rządzenia i rozdarły wewnętrznymi podziałami. Traciły także społeczne poparcie na rzecz ruchu opozycyjnego, który zorganizowany jako (nierzadko legalne) partie, stowarzyszenia czy komitety obywatelskie zgłaszał roszczenia do udziału w rywalizacji o władzę.

Niniejsza dysertacja zawiera analizę porównawczą strategii i taktyk politycznych ruchów opozycyjnych w trzech europejskich państwach, które pozostawały pod rządami partii komunistycznych: Polsce, Czechosłowacji i na Węgrzech. Zakres czasowy analizy obejmuje lata 80. XX wieku, jednakże niezbędne było przyjrzenie się genezie oporu społecznego, który rodził się z kontestacji niedemokratycznego porządku narzuconego społeczeństwom tych państw po II wojnie światowej. Cele, strategie, programy i formy aktywności ruchów opozycyjnych ulegały przeobrażeniom w miarę, jak zmieniał się kontekst polityczny, w jakim ruchy działały. W przyjętej tu hipotezie autor stwierdza istnienie zależności pomiędzy tymi zjawiskami: strategia ruchu społecznego tworzy się i zmienia w reakcji na zmieniające się cechy kontekstu politycznego. W ten sposób, strategie polityczne ruchów opozycyjnych w Polsce, Czechosłowacji i na Węgrzech w latach 80. XX wieku kształtowały się pod wpływem czynników leżących w politycznym kontekście ruchów. Jeśli te czynniki – wszystkie lub tylko niektóre z nich - zmieniały się, zmieniały się też strategie ruchów.

O ile proces demokratyzacji państw europejskiego bloku komunistycznego jest dość dobrze opisany w literaturze wydanej w Polsce, to nieliczne prace koncentrują się na kwestii

formułowania przez ruchy opozycyjne strategii i ich zmian. Oczywiście, ruch opozycyjny w PRL stał się przedmiotem wielu opracowań, z których kilka podjęło próbę analizy koncepcji strategicznych, jakie pojawiały się w gremiach przywódczych ruchu, a przede wszystkim w kierownictwie NSZZ „Solidarność”. To prace takich autorów, jak A. Friszke, K. Łabędź i Ł. Kamiński. Dość uboga jest natomiast polskojęzyczna literatura poświęcona ruchom opozycyjnym w Czechosłowacji i na Węgrzech. Strategię czechosłowackiej opozycji (a właściwie filozofię postawy opozycyjnej) wyłożył V. Havel w swych esejach politycznych wydanych w Polsce w postaci zbioru. Problem ten także pojawia się na marginesie rekonstrukcji przemian w państwach komunistycznych w książce A. Burakowskiego, A. Gubrynowicza i P. Ukielskiego. O demokratyzacji na Węgrzech pisze B. Góralczyk, natomiast kwestię strategii węgierskiej opozycji można znaleźć jedynie w tłumaczeniach artykułów J. Kisa i A. Bozóki.

Podstawową metodą użytą w tej pracy jest analiza porównawcza. Porównywanie zjawisk politycznych jest powszechnym sposobem poznawania i wyjaśniania polityki od chwili ukonstytuowania się politologii jako nauki, aż do czasów współczesnych. Problematyka pracy narzuciła także przyjęcie perspektywy historycznej, co wiąże się z zastosowaniem typowych dla tej dyscypliny metod i technik badawczych. Są to przede wszystkim ustalanie, pozyskiwanie i selekcja materiałów źródłowych oraz ich wykorzystanie. Jako teoretyczne instrumentarium przyjęto koncepcję struktury możliwości politycznych, powstałą i rozwijaną z powodzeniem od lat 80. w politologii amerykańskiej i zachodnioeuropejskiej.

Problematyką metod i teorii zajmują się rozdziały od pierwszego do trzeciego. Rozdział pierwszy omawia kwestię badań porównawczych oraz znaczenie politologii porównawczej jako jednej z głównych subdyscyplin politologii. Treścią rozdziału drugiego jest ruch społeczny i jego strategię. W tym rozdziale rozstrzygnięto istotne zagadnienia definicyjne i omówiono najważniejsze perspektywy teoretyczne w badaniach ruchów społecznych. Rozdział trzeci koncentruje się na koncepcji struktury możliwości politycznych oraz problemie kontekstowego ujmowania zjawisk politycznych. Rozdziały czwarty, piąty i szósty poświęcone są analizie działań i strategii ruchów opozycyjnych w poszczególnych państwach. W kolejności: w Polsce, na Węgrzech i w Czechosłowacji. Każdy z tych rozdziałów usystematyzowany jest wg następującego klucza: analiza systemu politycznego, opis działań ruchu opozycyjnego i analiza zmian strategii ruchu. Każdy rozdział kończy się konkluzjami, które wskazują na związek przyczynowy pomiędzy zmianami kontekstu politycznego i zmianami strategii ruchu. Rozdział siódmy to podsumowanie i wnioski. Wynikiem przeprowadzonej analizy porównawczej jest potwierdzenie postawionej hipotezy – istnienie wyraźnej zależności pomiędzy zmianami cech kontekstu i zmianami strategii - oraz potwierdzenie użyteczności teoretycznego instrumentarium, które pomimo kilku niedoskonałości może być wciąż przydatnym narzędziem badawczym.

Zasadniczą trudność przy pisaniu tej dysertacji stanowił dostęp do literatury obcojęzycznej. Z jednej strony, obfitość prac naukowych napisanych w języku angielskim

powodowała konieczność dotarcia do wielu pozycji, trudno dostępnych w polskich bibliotekach. Stąd, konieczność poszukiwania niektórych pozycji w zachodnioeuropejskich i amerykańskich antykwariatach wysyłkowych. Podobnego rodzaju przeszkody pojawiły się przy pisaniu rozdziału o Czechosłowacji, ale w tym przypadku przyczyną jest raczej niewielka liczba prac, wydanych często w niskich nakładach. Ograniczona liczba egzemplarzy oznacza, że w praktyce niektóre z nich dostępne są jedynie w czeskich i słowackich bibliotekach uniwersyteckich. To wszystko spowodowało znaczne wydłużenie czasu niezbędnego do napisania pracy.

Słowa kluczowe: politologia porównawcza, ruch społeczny, reżim komunistyczny, strategie i taktyki polityczne, struktura możliwości politycznych